

theater

“Er is iets ongelooflijk schoons aan een zwijgende groep”: dove en horende acteurs voeren klassieker van Tsjechov op

Serge Vlerick in actie, met op de achtergrond Yusra Boukantar met de meeuw in haar handen. — © Kurt Van der Elst

Wie dacht dat op toneel alles al eens gedaan is, moet naar *Meeuw* gaan kijken. Toneelhuis, Olympique Dramatique en Theater Arsenal voeren Tsjechovs klassieker volledig in Vlaamse gebarentaal op, met drie dove en vijf horende acteurs. “Nooit gedacht dat stilte zo luid kon zijn.”

Wouter Hillaert

Een halfuurtje meekijken tijdens de repetities in de Bourla volstaat om te begrijpen hoe bijzonder ze verlopen moeten zijn. Wanneer er nog snel een luidspreker in het decor moet, ontspint zich spontaan een dans van discussie tussen de hele ploeg. “Waar moet die box komen?” Regisseur Stijn Van Opstal en acteur Tom Dewispelaere wisselen woorden uit, maar gesticuleren tegelijk met de dove actrice Yana Wuytjens. Intussen plukt ook tolk Greet

Doggen als een sensor alle meningen uit de lucht om ze om te zetten in gebarentaal. In alle richtingen wordt er bij elkaar op schouders getikt, *en sourdine* overlegd en onderling van taal geswitcht.

Het heeft iets van een zoemende bijenkorf, maar dan gedempt als onder een stolp. Er gaat een grote vertrouwdheid van uit. Wekenlang is hier tussen dove en horende spelers duidelijk een heel eigen Babel ontwikkeld, ook met de technici. “Kun je wat meer licht geven, Frank? Anders zien we niet wat er gezegd wordt.” Voor deze stille voorstelling is verstaanbaarheid in de eerste plaats een kwestie van zichtbaarheid, van letterlijke leesbaarheid.

Daarom zal ook het publiek mee op de scène zitten, op twee tribunes aan weerskanten van een smalle speelvloer vol schermen voor de boventiteling. In alles denkt *Meeuw* inclusief: zowel dove als horende toeschouwers moeten Tsjechovs replieken goed kunnen zien.

Generatiestrijd

Voor beide groepen wordt de voorstelling iets nieuws. Tweeënhalf uur geluidloos theater vergt zeker van horende mensen een inspanning, voerspelt Van Opstal. “Op zoek gaan naar echte gelijkwaardigheid levert daarom nog niet de meest toegankelijke voorstelling op voor iedereen. Tegelijk blijft er iets ongelooflijk schoons aan een zwijgende groep. Ook in onze eerste lessen gebarentaal emotioneerde me dat al. Zes uur per week met twintig mensen samenzijn in stilte, dat overkomt je zelden.”

Voor dove kijkers is vooral Tsjechov een andere wereld, zo gebaart acteur Serge Vlerick. Al dertig jaar strijdt hij voor de inclusie van de dovengemeenschap in het theater. Als leraar Vlaamse gebarentaal (VGT) speelde hij in 2002 al mee in *Wolf* van Alain Platel, terwijl hij zelf lang het dovengezelschap Hand in 't Oog mee bezielde. “Als minderheidsgroep zijn wij lang onderdrukt geweest, ook in het theater. Daarom zijn we overal zelf toneelgroepjes begonnen, in gebarentaal. Alleen voeren al die gezelschapjes vooral komedies op, in een heel concrete stijl. *De meeuw* is voor ons iets veel abstracters.”

© Kurt Van der Elst

Vlerick kende Tsjechov zelf ook niet, toen Van Opstal hem polste en bleef polsen om mee te spelen in *Meeuw*. “Vooral de dove Oekraïense vluchtelingen aan wie ik lesgeef, hielpen me beseffen dat het om de bekendste Russische schrijver en het bekendste Russische verhaal gaat. Al mijn lesgroepen komen straks kijken!”

Die keuze voor *De meeuw* is niet toevallig. Tsjechovs praatstuk over toneeldiva Arkadina en haar landerige omgeving thematiseert een spraakverwarring die Van Opstal graag breder wilde opentrekken. “Het zit vol onvermogen om te communiceren, wat het even tragisch als komisch maakt. Ooit speelden we dit stuk al eens op de toneelschool, maar toen vereenzelvigden we ons vooral met de jonge generatie die opstaat tegen de oudere garde. Nu we zelf op die positie zitten, hopen we er meer uit te halen. Het blijft een stuk van een tijdloze schoonheid.”

Baldadigheid

“Iedereen klaar?” Van Opstal gebaart zijn troepen bijeen om nog eens door het stuk te gaan. “Ik heb wakker gelegen van onze eerste doorloop gisteren!”, bekent hij. Op de repetitiezolder van de Bourla was het altijd stil en intiem, maar hier in de zaal werd het stuk ineens verzwolgen door een soundtrack van zoemende lampen en machines. “Het klonk allemaal zó luid dat niemand op scène nog durfde te bewegen. Dan wordt de stilte een gewicht, in plaats van een cadeau.”

Van Opstal vraagt van zijn spelers weer meer baldadigheid in hun spel. Lut Reysen toont het voor, door luid over de scène te stampen, ook al hoort ze dat zelf niet. Spontaan wordt voor ‘baldadigheid’ een nieuw gebaar uitgevonden: vlakke handen die door de lucht wandelen als een plumpe beer. Ieder maakt hier zijn eigen taal, om ze samen te begrijpen.

Dat was ook precies de uitdaging voor de vertaling van Tsjechovs stuk naar VGT. Met de hulp van academici van de afdeling Toegepaste Taalkunde van de KU Leuven in Antwerpen, van dove vertalers en taalcoaches werd het script omgezet naar een video in VGT met Nederlandse ondertiteling, die alle spelers instudeerden.

Tolk Greet Doggen en regisseur Stijn Van Opstal tijdens een repetitie. — © Kurt Van der Elst

“Die tekst oefenen was een grotere uitdaging dan de wekelijkse lessen VGT die we een jaar lang volgden”, zegt Yousra Boukantar, die als dramastudent meespeelt naast oud-strijders als Sofie Decler en Willy Thomas. “De hele zomer heb ik die video elke dag weer bekeken om me door die berg van tekst te worstelen. Maar met alle feedback en coaching krijg je het dan toch in je vingers, om al die gebaren vlot aan elkaar te rijgen. Uiteindelijk heeft die manier van communiceren ons net sterker gemaakt als groep, vind ik. Je draagt allemaal een eigen rugzak mee, maar nu is er echt een band om samen te *spelen*.”

Vlerick is nog altijd onder de indruk. “Dat had ik echt niet gedacht, dat de horende acteurs zo vlot zouden kunnen gebaren. Ook naast de scène kunnen we al vrij goed communiceren. Dat vond ik altijd erg belangrijk: dat we een volledig gelijkwaardige voorstelling zouden maken.”

Onomkeerbaar

De grootste moeilijkheid op dat vlak bleek de sound-dramaturgie, knikt Van Opstal. “In het stuk zitten enkele belangrijke geluiden: het gewerschot, de blaffende hond, muziek aan de andere kant van het meer ... Laten we die horen of maken we die visueel? Steeds geeft dat gesprekken die soms verzoenen, soms ook net de verschillen benadrukken. Een droevig klassiek muziekje in bedrijf vier, hoe vertaal je dat?” Vlerick is formeel: “Dove mensen moeten daar óók gepakt kunnen worden, anders steekt die onderdrukking weer de kop op. Dan wil ik ook iets voelen, bijvoorbeeld via trillingen.”

Het is een roep om erkenning die ook Toneelhuis voor zijn verantwoordelijkheid plaatst. Hoe structureel toegankelijk kan het huis worden voor dove bezoekers, van communicatie tot publieksonthaal? “Er zijn nu al lessenkassetten met Doof Vlaanderen voor alle medewerkers, om onze vaste sociale omgangsvormen te doorbreken”, zegt Van Opstal. “Veel voorstellingen worden ook getolkt, zoals onlangs *Brideshead revisited* door twee dove tolken VGT op een scherm. Zulke stappen zijn onomkeerbaar.”

Ook op de repetitievloer voelt *Meeuw* voor hem maar als een begin. “We hebben uit al onze kinderziekten vooral veel geleerd over hoe het nog beter zou kunnen. Zo vertaalden de tolken eerst gewoon onze spraakverwarringen in plaats van ze te duiden, terwijl zij de enigen waren die begrepen waar de kink in de kabel zat. Tegelijk was dit hele proces verrijkend als nooit tevoren. Het is een cliché, maar een nieuwe taal leren opent een nieuwe wereld. En bovendien hebben we vooral meer inzicht gekregen in de dovencultuur. Dat willen we nu delen.”

‘Meeuw’ gaat op 14/11 in première in de Bourla en speelt daar tot 30 november, met een tournee tot 29 januari. Info: www.toneelhuis.be